

ARHITEKTŪRAS MANTOJUMA ATTĪSTĪBA LATVIJĀ PĒC 1991. GADA

Jānis Lejnīeks
janis.lejnīeks@riga.lv

Atslēgas vārdi: *reģenerācija, rekonstrukcija, renovācija, restaurācija, aizpildīšana, pārveidošana, pārbūve, papildināšana, paplašināšana, fasādisms, ēku pārvietošana*

Divdesmit pieci gadi, kas pagājuši kopš Latvijas valstiskuma atjaunošanas, ļauj novērtēt pārmaiņas kultūrvēsturiskajā ainavā, kuras notikušas kārtējo politiski ekonomisko pārveidojumu rezultātā. Īpašumtiesību maiņa kļuva par izaicinājumu arhitektūras mantojuma apzināšanai, aizsardzībai un attīstībai Latvijas jaunās liberālās tirgus ekonomikas apstākļos, kas kardināli atšķīrās no padomju administratīvās komandu ekonomikas.

Norādot uz Valsts kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcijas (VKPAI) vadītāja Jura Dambja izteikumu: “[...] steidzīgi privātpašumā jānonāk ēkām, koka apbūvei priekšpilsētās, mazajās pilsētās, jo valsts šo objektu uzturēšanu nevar nodrošināt”¹, vēsturnieks Mārtiņš Mintauris secina, ka “inspekcijas vadības 1991. g. izteiktajām cerībām, ka brīvais tirgus pats no sevis atrisinās vēsturiskās apbūves saglabāšanas problēmas, nebija nekāda reāla pamata, un to apstiprina pēdējo divdesmit piecu gadu pieredze.”²

Privātā īpašnieka pienākuma sajūta pret dzimtai piederošo ēku, kas ir ievērojams faktors Skandināvijas mazpilsētu saglabāšanā, Latvijā darbojās vāji, jo vairuma ēku atguvēji un mantinieki bija un joprojām dzīvo emigrācijā. Viņi tās nodeva brīvajam tirgum, bet tā dalībniekiem tāds sentimentāls jēdziens kā “dzimta māja” ir svešs. Privāto kapitālu, it īpaši globalizācijas apstākļos, interesē peļņa, kuru “koka apbūve priekšpilsētās” nesola.

Pēc VKPAI iniciatīvas 1993. g. tika pieņemts “Likums par kultūras pieminekļu aizsardzību” (Likums). Ievērojamas pārmaiņas notika profesionālajā vidē — vadošās iestādes, tādas kā “Restaurācijas institūts” un LPSR Valsts celtniecības lietu komitejas zinātniski pētnieciskais institūts, tika likvidētas, bet grupa speciālistu Baibas Eglājas vadībā izveidoja SIA “Arhitektoniskās izpētes grupa”, darbību nozarē uzsāka vēl “Zaigas Gailis birojs”, “Konvents” (Pēteris Blūms), “Ināras Caunītes birojs”, “Nams III” (Ēriks Cērpiņš) u.c.

Sabiedrība vēlējās atgriezties *Ante bellum* pozīcijā. Tā arhitekte Irēna Bākule, atjaunojot ēkas Vaļņu ielā 19. gs. fasādi, iznīcināja arhitekta Andra Kalniņa 60. gados izbūvēto mākslas salonu “Stallis”. SIA “AIG” konkursā par Lielās Ģildes pārbūvi 90. gados iesniedza priekšlikumu iznīcināt Modra Ģelža 60. gados radīto interjeru un atgriezties pie ēkas stāvokļa 19. gs. Atbildīgās institūcijas

1. att. Klubs "Pulkvedim neviens neraksta". Foto 1999

2. att. Latviešu strēlnieku laukums. Foto 2015

90. gados vēl neuzskatīja par uzmanības vērtiem objektiem padomju modernisma celtnes. Restorāns "Jūras pērle" un atrakciju pils "Dzintari" Jūrmalā tika nojauktas, cerībā gūt peļņu ar jaunbūvēm to vietā.

Ciņā par tā dēvēto padomju modernisma ēku tiesībām uz aizsardzību 21. gs. sākumā iesaistījās jauno arhitektu birojs "NRJA", protestējot pret plāniem nojaukt augstceltni Citadelē, kā arī iniciējot padomju modernisma celtnu iekļaušanu kultūras pieminekļu sarakstā. Rīgā, atšķirībā no Tallinas un Viļņas, nav saglabājies neviens padomju modernisma interjers. Iekštelpu, kas izveidotas, pārbūvējot ēkas, mūžs reti ir ilgs. Veiksmīgs izņēmums Rīgā ir klubs "Pulkvedim neviens neraksta", kurā saglabājies Latvijā pirmais *junck-style* interjers ("SZ&K", Andis Sīlis, Reinis Liepiņš, 1996).

Arhitektūra, un vēl jo vairāk tās kultūrvēsturiskā mantojuma daļa, ir politika. 90. gadu sākumā Kultūras ministrija no sarakstiem izslēdza padomju vēstures pieminekļus un Austrumeiropai kopīgā ikonoklasma kampaņa (padomju varas uzcelto pieminekļu iznīcināšana) izvērsās vairāku gadu garumā. Vairākās pilsētās pēc padomju

laikmeta pieminekļu nojaukšanas publiskās ārtelpas palika bez satura. Piem., tāds ir laukums Jūrmalā, kur Ļeņina piemineklis savulaik tika uzstādīts Kūrmājas vietā. Citviet, kā Cēsis, pēc Ļeņina pieminekļa nojaukšanas tika atjaunoti pirmskara pieminekļi.

Lakmusa papīrs gan politiski ekonomiskajām pārmaiņām, gan kultūras mantojuma ideoloģijas kolīzijām ir Rātslaukuma atjaunošanas vēsture 90. gados. Vecrīgas kodola strīdus ābols ir Latviešu sarkano strēlnieku memoriāls (Dzintars Driba, Gunārs Lūsis-Grīnbergs, 1971), kurā pēc 1993. g., vēl nemainot ēkas tēlu, tika iekārtots Latvijas Okupācijas muzejs. Atjaunojot Rātslaukuma ansambli, 1999. g. izskanēja Rīgas domes ierosinājums ēku nojaukt. Pret to vērsās gan VKPAI, gan Latvijas Arhitektu savienība (LAS). Gunārs Birkerts 2001. g. radīja skici ēkas piebūvei — "Nākotnes namu", bet 2015. g. arhitektu grupa Zaigas Gailis vadībā iestājās pret tās realizāciju.

Jautājumā par muzeja paplašināšanu Imants Lancmanis ir paudis atšķirīgu viedokli: "Tajā vietā, kur paredzēta piebūve, līdz karam atradās viena no viskaistākajām vācbaltiešu arhitekta, Rīgas galvenā būvmeistara

Kristofa Hāberlanda (1750–1803) būvēm. Tā lepojās ar joniskā ordena pilastriem visā ēkas augstumā cauri fasādei, augstu mansarda jumtu, brīnišķīgi nostrādātām detaļām. Patiesi nepārspilēju, manās acīs tā ir viena no visskaistākajām Hāberlanda ēkām. Taču mans priekšlikums nav — Birkerta vietā celšim Hāberlandu! Labi zinu, tur ir vesela rinda “tabu”, jo Hāberlands bija un gāja bojā, neko nedrīkstot imitēt vai kopēt... Man gan tā neliekas. Uzskatu, Hāberlanda māja ir skaista vienmēr, neatkarīgi no tā, uzceļ ēku 18. gadsimta beigās vai 21. gadsimta sākumā.”³

Kvartālu, kas veido Rātslaukumu, jaunās apbūves parametrus nosaka detālplānojums⁴, un kontekstā ar to ir jāvērtē kontrversālais projekts viesnīcai Grēcinieku ielā, blakus joprojām neapbūvētajam gruntsgabalam, kurā atradās minētā Hāberlanda māja. Andra Kronberga 2007. g. projekta ideja balstās uz pieņēmumu, ka šajā vietā bijušās, bet karā sagrautās, ēkas plānojums var kļūt par pamatu jaunbūves ielas fasādei, tā mūsdienu arhitektūras līdzekļiem interpretējot, nevis kopējot vietas vēsturi.

Kronberga oriģinālo ideju var pamatot ar arhitektūras vēsturnieka Jurija Vasiljeva 80. gadu beigās izteikto atziņu, kas atbalstīja jaunu arhitektūras izteiksmes līdzekļu iespējas Vecrīgā: “Melngalvju nams lielā mērā bija mākslas darinājums. Tā vietā būtu jātop kādam tikpat izcilam darbam. Rīgai būtu jāaicina kāds liela mēroga mākslinieks jeb arhitekts, teiksim Kenzo Tange, lai radītu Melngalvju nama vietā kādu ievērojamu celtni.”⁵ Atjaunojot Rātslaukuma ansambli 90. gados, vairākos konkursos arhitekti piedāvāja arī jaunbūves, tomēr tika uzbūvētas rātsnama (“Sestais stils”, 2001) un Melngalvju nama (“Sestais stils”, 1999) kopijas.

Rīgas harta, kas tika pieņemta kā kompromiss starp “vecā” un “jaunā” piekritējiem (2000), deklarēja, ka “kultūras mantojuma atdarināšana ir pagātnes liecību nepareiza atspoguļošana, un katram arhitektūras darinājumam ir jāatspoguļo laiks, kurā tas ticis

radīts, un kā estētiski pieņemamai jaunceltnei jāiekļaujas vides kontekstā, taču izņēmuma gadījumos var pieļaut tādu vēsturisko objektu atjaunošanu, kuri zuduši dabas vai cilvēku izraisītu nelaimju dēļ, ja šiem objektiem reģiona vēsturē un kultūrā ir izcila mākslinieciska, simboliska vai ar vidi saistīta nozīme”⁶. Reveranss “izņēmuma gadījumiem” ir izdarīts Melngalvju namam, kura atjaunošanu (jaunbūvi uz esošajiem pamatiem), kas bija saglabājušies, paredzēja jau Vecrīgas reģenerācijas projekts (Edgars Pučīņš, Andrejs Holcmanis u.c., 1983).

Jautājumu par nepieciešamību atjaunot Melngalvju namu vai tā vietā uzbūvēt jaunu ēku ir jāadresē sociālantropologiem, jo sabiedriskās domas pētījumi rāda, ka nams gan rīdzinieku, gan tūristu aptaujās ir viens no pievilcīgākajiem objektiem Rīgā. Akceptējot nozīmīgās ikonas atjaunošanu, jāatzīmē, ka netika izmantota iespēja tās interjerus veidot mūsdienīgiem līdzekļiem. Sabiedrības rezervēto attieksmi pret laikmetīgo mākslu raksturo Latvijas baznīcu interjeri, kuri tiek atjaunoti sadarbībā ar Rīgas Amatniecības vidusskolu, un bieži, kā atzīst Ojārs Spārītis, “mūsdienu jaunās lietišķības vietā draudze ir vēlējusies savai garīgajai ierosmei kādu romantiskāku, tradicionālāku domu un emociju piesaistes objektu”⁷. Vēl viena nozīmīga sabiedriskā ēka, kas tapusi kā atdarinājums, ir Bauskas rātsnama rekonstrukcijas projekts (Irēna Bākule, 2012). Līdz ar to ēku kopiju būvniecība ir precedents ar tālejošām sekām — sabiedrība tiek orientēta pieņemt viedokli, ka vecpilsētās nav vietas mūsdienu arhitektūrai.

Turpinot īstenot Vecrīgas reģenerācijas projektu, tapa “Jēkaba arkāde” jeb pilsētas nocietinājumu vaļņu jaunbūve, kas ietver pazemes autostāvvietas. (“Rīgers”, Juris un Dace Paegles, 2001). Vēlmi atveidot Rīgas nocietinājumus mūsdienīgās formās 90. gados izteica arhitekts Ēvalds Fogelis ar skici par Daugavas krastmalas nocietinājumu marķēšanu Citadeles rajona detālplānojumā

3. att. Jēkaba arkāde. Foto 2013

4. att. Triangula bastions. Foto 2013

(1995). Izmantojot gaisā virmojošās romantiskās idejas, arhitekts Pēteris Blūms radīja skici (1998), kas paredzēja atjaunot virkni 18. gs. bastionu.⁸ Tās ekonomiskais pamatojums bija iespēja 11. novembra krastmalu atbrīvojot no automašīnām, būvējot tām autostāvvietas bastionu formā. Brīva pieeja Daugavai tiktu nodrošināta ar gājēju tiltiņiem. Būvdarbi skvērā starp Gūtenberga ielu un krastmalu atsedza relatīvi labi saglabājušos nocietinājumus, un, lai tos eksponētu, nācās mainīt jaunbūvējamā apjoma funkciju. Pabeigtais "Triangula bastions" (Juris Gertmanis, 2003) ir kompromiss, kas daļēji atbilst sākotnējām iecerēm, jo par būvniecību atbildīgās valsts un pilsētas institūcijas deva autoriem atšķirīgus norādījumus.

Latvijas pilsētu vēsturiskie centri ir valsts aizsardzībā kopš 60. gadiem. Plānošanas dokumentos, kas tapuši 90. gados, ir ticis analizēts arī to kultūras mantojums. Raksturīgi ir Liepājas teritoriālpilnojumā (1995) secinājumi: "Jāizstrādā pilsētas politika attiecībā uz vēsturiskās apbūves aizsardzību", "Kultūrvēsturisko pieminekļu skaitu un teritoriju vajadzētu samazināt, līdzekļus koncentrējot pašiem vērtīgākajiem", "Izvietojot vēsturiskajā centrā jaunu apbūvi, nepieciešams rast līdzsvaru starp tradicionālo mērogu un jaunās apbūves raksturu", "Automašīnu iebraukšana vēsturiskajā centrā būtu jāierobežo", "Jāiz-

strādā pilsētas tūrisma attīstības koncepcija", "Vismaz konceptuāli jāatrisina Karostas un Tosmares turpmākais liktenis".

"Liepājas pilsētas sociāli ekonomiskās attīstības programmā 2008.–2014. gadam" (2007) kultūras mantojums kā atsevišķa tēma gan neparādās. Attīstības virzienā "Pilsētvide", apakšnozares "Dzīves vide" sadaļā "Mērķi — labiekārtotas un paplašinātas rekreācijas teritorijas" kā "Uzdevumi" ir minēti: "veicināt kultūrvēsturiskā mantojuma saglabāšanos (saglabāt koka apbūvi)", "turpināt vēsturiskā centra sakārtošanu". Savukārt Karosta ievietota sadaļā "dabas vide", kas norāda uz prioritātēm šīs degradētās militārās teritorijas vērtējumā — vispirms daba, pēc tam pilsēta (!). Attīstības virzienā "Ekonomika", apakšnozarē "Tūrisms" tikai kā desmitā (!) ir minēta nepieciešamība "turpināt vēsturiskā centra sakārtošanu un kultūrvēsturisko vērtību saglabāšanu". Liepājā situāciju sarežģī divu struktūru — civilās un militārās — koeksistence, un līdz ar to sacensība par finansējuma piesaisti.

Arhitektūras mantojumam pastāv dažādas klasifikācijas, tomēr lielākais tipoloģiskais dalījums ietver trīs grupas: civilo, militāro un rūpniecisko. Latvijas civilās arhitektūras, un it īpaši tās vēsturisko stilu ēku māksliniecisko elementu, mantojums bija ļoti apzināts, pateicoties KM Kultūras pieminekļu

5. att. Daugavpils cietokšņa Arsenāla ēkā izbūvētais Marka Rotko centrs. Foto 2014

6. att. Tosmāres t.s. Zemūdeņu angārs. Foto 2012

zinātniskās pētniecības padomes (KPZPP) darbam Mārtiņa Apiņa vadībā līdz 1991. g. Pēc KPZPP reorganizācijas par VKPAI Piemiņkļu dokumentācijas centru un pēc Latvijas arhitektūras muzeja nodibināšanas 1995. g. speciālisti pievērsās arī neatkarīgās Latvijas Republikas laikā celtajām ēkām, bet militāro un rūpniecisko mantojumu apzināja atsevišķi entuziasti, kā Andris Biedriņš u.c.

Padomju okupācijas gados militārais mantojums bija slēgts publikai, un arī kultūras mantojuma institūciju pārstāvji iejaukties ēku likteni drīkstēja visai formāli.

Militārā arhitektūra pieder ļoti lielo būvju kategorijai, kuru atdzīvināšanai Latvijā vēl pietrūkst resursu. Tādi ir cietokšņi Rīgā un Daugavpilī, kur pozitīvais piemērs ir Daugavpils cietokšņa Arsenāla ēkā izbūvētais Marka Rotko centrs (Ilze Ratniece, 2013), Nikolaja vārtu un dažu citu celtnu restaurācija. No nozīmīgajām padomju militārajām būvēm vienīgais saglabātais objekts, kas darbojas, ir lokators Irbenē. Deviņdesmitajos gados valsts atjaunošanas eiforijā ekonomiskā un politiskā elite ignorēja iespēju okupācijas varas celtās ēkas konvertēt jaunai funkcijai vai vismaz izmantot to materiālus. Piedāvājums demontēt Skrundas lokatoru tika noraidīts, un milzīgo celtni efektīgi uzspīdzināja. Savukārt Lietuvā, Ploksīnē, bijušajā raķešu bāzē ir izbūvēts Aukstā kara muzejs.

Militārās teritorijas ietver arī hidrobūves (kanālus) un citus infrastruktūras un industriālos elementus. Augstas kvalitātes piemērs ir Tosmāres tā dēvētais Zemūdeņu angārs. Pilsētā ir dominējusi nogaidoša taktika par Karostas militārajām un Tosmāres industriālajām teritorijām. 90. gados tas nozīmēja ēku sankcionētu vai nesankcionētu nojaukšanu, lai iegūtu būvmateriālus, it īpaši ķieģeļus, otrreizējai lietošanai, kā arī militārās tehnikas, tostarp zemūdeņu, pārvēršanu metāllūžņos. Valsts piedāvājumu iekļaut valsts aizsargājamo objektu sarakstā Liepājas cietokšņa kanālu sistēmu pašvaldība noraidīja. Pilsētā jūtama noraidoša attieksme pret tās militāro pagātni, vēloties Liepāju zīmēt kā kūrorta un kultūras pilsētu. Kopš 90. gadiem, kad slēgtās teritorijas centra tiešā tuvumā nonāca pilsētas valdījumā, ir veikts ievērojams darbs tirdzniecības kanālam piegulošo teritoriju sakārtošanā, tostarp izvietojot jaunbūves, kā koncertzāli "Lielais dzintars" (Folkers Ginke, 2015).

Nolietoto un pamesto rūpnīcu ēku pastāvēšana ir zaudējusi jēgu. Jāņem vērā, ka industriālās arhitektūras kvalitāte Latvijā ir zemāka nekā Rietumeiropā un Skandināvijā, tādēļ tā grūtāk padodas renovācijai. Loftu estētika pirmoreiz tika īstenota kinoteātrī un kafejnīcā "Andalūzijas suns" (Visvaldis Sarma, Gunta Grikmane, Z. Gaile, 1995). Sekoja daži

veiksmes stāsti par rūpnīcu atdzimšanu jaunam saturam, pārsvārā mājokļa funkcijai. Tie ir Z. Gailēs "Ģipša fabrika" Ķīpsalā (2004) un minimālisma estētikā ieturētā villa, izbūvēta sūkņu mājā uz mākslīgas salas jūrā pie Kaltenes (2009). Arhitekta sev raksturīgajā stilā ir savērpusi intrigu ap padomju laika būves vēsturi, vietai dodot Lieldienu salas vārdu.

Daudzviet par vietas vēsturi mūsdienās signalizē tikai ūdenstornis vai skurstenis, kas atbilstoši VKPAI politikai vienīgais ir saglabāts kā zīme, kurai vecā rūpnīca ir jāiemieso cilvēku atmiņās. Tādi vertikālie akcenti dominē supermārketā "Rimi" jaunbūvē Kr. Valdemāra ielā ("Kubs", Zane Kalinka, Dace Brezinska, Pēteris Venckovičs, 2003) un "Auroras" dzīvojamā ēku grupā pie Māras diķa ("SZ&K", Andis Sīlis, Aleksejs Birjukovs u.c., 2007). Mārketinga speciālisti izmanto noderīgāko no padomju laika, arī vietzīmes, piem., pārbūvējot rūpnīcu "Alfa" par hipermārketu ("Sarma&Norde", 2003), tika saglabāts tās nosaukums. Lielas cerības saistījās ar iecerī izbūvēt Andrejsalas termocentrālē Latvijas laikmetīgās mākslas muzeju (Rems Kūlhāzs, 2007), kas tāpat kā daudzas citas, sākoties ekonomiskajai krīzei 2008.g., netika īstenotas.

Muižas un pils kalpo kā pierādījums Latvijas agrārājam vēsturei. Tā ir bijusi īpaši sarežģīta pēdējo divu gadsimtu laikā. Tādi notikumi kā 1905. gada revolūcija ar muižu dedzināšanām, 1920. g. Agrārā reforma ar muižu zemju konfiskāciju to īpašniekiem un sadalīšanu jaunsaimniekiem, zemju nacionalizācija 1940. g. un kolektīvās saimniekošanas modeļa attīstība, līdz pat denacionalizācijai un īpašumu privatizācijai 1991. g., katru reizi pilnībā izmainīja muižu un piļu īpašnieku sastāvu un lietošanas veidu. Mūsdienās viena no muižām ir skaista, sakopta un apmeklētāju iecienīta, simts citu — nožēlojamas, pamestas un nolaistas. Arī tām piemīt savdabīgs valdzinājums, bet to var izjust tikai lietpratēji. Tādi kā entuziastu grupa, kas celtniecības arheologa Jura Zviedrāna vadībā

atjauno Tāšu muižu, kurā autentiskums ir atslēgas vārds.

Rundāles pils (1964–2015), pateicoties muzeja direktoram Imantam Lancmanim, kā arī Bauskas pils (1978–2014), pateicoties Mārim Skanim, ir restaurācijas augstākie sasniegumi ne tikai Latvijas mērogā. Jāatzīmē Ventspils pils ("Konvents", Pēteris Blūms, Ināra Caunite, 1995–2012), kas ir kļuvusi par kvalitatīvi jaunu muzeju ar digitālo ekspozīciju (Edgars Vērpe, Jānis Mitrevičs) viduslaiku pilī. Arhitektu būtiskākais jaunievedums ir stikla kupols virs konventa nama iekšpagalma. Autoru mērķis nav bijis interjeru restaurācija, bet gan jaunu telpas izjūtu radīšana, respektējot autentiskuma prioritāti. Lietoti tradicionālie materiāli un tehnoloģijas — kaļķu klons, nekrāsotas dēļu konstrukcijas u.c. Ēkas nozīmīgumu arhitekti akcentē, organizējot publisko ārtelpu visapkārt, ieskaitot darbojošos lielgabalu dunu un iespēju baudīt autentisku maltīti viduslaiku skarbajai atmosfērai atbilstoši iekārtotajā restorānā "Melnais sivēns".

Arī muižas Mežotnē, Mālpilī, Vecgulbenē, Diķļos, Biriņos, Kukšās un daudzviet citur ir renovētas, bet par jaunas arhitektoniskas kvalitātes pievienojumu var runāt tikai tad, ja arhitekti ir sasnieguši augstu restaurācijas kvalitāti, vienlaikus nebaudoties pievienot ēkām jaunus apjomus. Zēlustes muiža ("Avotiņš, Vincents un partneri", Kaspars Avotiņš, "AIG", Ilmārs Dirveiks, 2006) ir kvalitatīvs paplašināšanas (*extension*) piemērs. Rīgai raksturīgā 18. gs. vasaras atpūtas muižiņa ir restaurēta, bet tai no jauna izbūvēts pagraba stāvs, veco koka ēku paceļot virs tā. Ēkai pievienotais spa komplekss, kura stikloto peldbaseina apjomu ietver koka pergola, nav redzams skatos uz muižas ansambli no ezera.

"Saules nams" Jūrmalā, Jūras ielā (SZ&K, Andis Sīlis, Uģis Zābers, Evija Sīle u.c., 2000) ir vecā un jaunā simbioze. Restaurēto 19. gs. vasarnīcu lietošanai komfortablu padara aiz tās paslēptais jaunais

7. att. "Saules nams" Jūrmalā. Jaunais apjoms un restaurētā 19. gs. vasarnīca. Foto 2003

8. att. Mūzikas skolas jaunbūve Rīgā un Burtņieku nams. Foto 2005

apjoms. Mūzikas skolas jaunbūve Rīgā, Ziemeļblāzmas ielā (Modris un Larisa Liepas, 1989–1995), veiksmīgi piekļaujas mecenāta Augusta Dombrovskā Rīgas nomalē 20. gs. sākumā celtajam Burtņieku namam. Jaunais apjoms iegremdēts nogāzē, puslokā aptverot iekšpagalmu. Tā centrā atrodas Krišjāņa Barona stādītais ozols, kuru arhitekti ir fiksējuši kā kompozīcijas centru.

Nekustamo īpašumu investoru prasības pēc racionālas saimniekošanas politikas un kritēriju pretrunīgums no būvniecības un kultūras mantojuma administrējošo iestāžu puses liek attīstītājam kopā ar arhitektu meklēt atbildi uz būtisku jautājumu — censties saņemt atļauju veco ēku nojaukt un būvēt jaunu vai pārbūvēt esošo ēku.

Procesa apzīmēšanai ir daudz vārdu ar priedēkli "re": rehabilitācija, reanimācija, reģenerācija, reinvestīcija, rekonstrukcija, remodelēšana, remonts, renovācija, reorganizācija, restaurācija, revalorizācija, revitalizācija u.c., kā arī termini, kas veidoti no citas cilmes vārdiem: saglabāšana (*preservation*), konservācija (*conservation*), kas ir obligāta būvniecības procesa daļa pirms restaurācijas darbiem, aizpildīšana (*in-fill*), ar ko saprotam apbūves struktūrā neesošu elementu iebūvēšanu, pārveidošana (*conversion*), pārbūve (*re-building*) un savstarpēji tuvie termini:

papildināšana jeb piebūvēšana (*addition*) un paplašināšana (*extension*).

Z. Gaile no šiem terminiem ir atvasinājusi savu darba metodi. "*Foreground semantics and background functionalism* (priekšplāna semantika un dibenplāna funkcionālisms) — ar šādu jēdzienu savienojumu itāļu vadošais dizaina žurnāls *Domus* savā pirmajā 1999. g. numurā mēģina iezīmēt jaunu pasaules arhitektūras stilu, kura pagaidu nosaukums ir diezgan neveikls — *Additive style* (pievienotais stils?). Vācijā to mēģina nosaukt *Bauen im Bestand*, angļiski — *Building on the past* (burtiskā tulkojumā — būvēšana uz pagātnes). Faktiski tas nozīmē soli tālāk par "re". Savai iekšējai lietošanai esmu to definējusi — nevardarbīgā rekonstrukcija⁹. Jebkura no izvēlētajām metodēm prasa no arhitekta parādīt savas spējas vēstures interpretācijā.

Visradikālākā metode darbā ar arhitektūras mantojumu ir tā rekonstrukcija. Latvijā terminu "rekonstrukcija" lieto vārdu "pārbūve" un pat "jaunbūve" vietā. Šādu praksi izveidoja padomju režīms, kas līdzekļu taupības nolūkos nepiešķīra finansējumu jaunbūvēm, pieprasot izmantot visas esošo ēku fiziskās iespējas. Šādos apstākļos tika radīti tā dēvētie rekonstrukcijas projekti, kuros jaunbūvējamā daļa ievērojami pārsniedza veco, kuru paredzēja pārbūvēt. Rekonstrukcijas precīzākais

9. att. Kārķu baznīcas jaunais apjoms
uzbūvēts, izmantojot barona kapliču.
Foto 2009

10. att. "Drupu māja" Sakas novadā —
stiklots brīvdienu mājoklis, kas iebūvēts karā
nopostītas lauku sētas atlikušajos laukakmeņū
mūros. Foto 2011

latviskojums ir atjaunošana, respektīvi, ēka tiek būvēta kā bojāgājušā būvapijoma kopija. Spilgtākais piemērs Rīgā ir Melngalvju nams (1999).

Saglabājot vēsturisko ielas ainavu, arhitekti lieto fasādisma metodi, kad jaunais apjoms tiek būvēts bez savas sejas, jo to veido vecā fasāde, kas vai nu ir vienīgā vēsturiskās ēkas saglabātā daļa vai tiek uzbūvēta no jauna. Piemērs ir viesnīca "Tallink Hotel" Rīgā, Elizabetes ielā ("Statio arhitektūra", U. Mazais, 2010). Būvējot ēku Rīgā, Dzirnau ielā 37, pēc Edmunda fon Trompovska 1908. g. celtā īres nama nojaukšanas, arhitekti ("Sarma&Norde", 2003) "jaunceltnes fasādes veidolu maksimāli tuvināja vēsturiskajam, saglabājot iepriekšējās celtnes siluetu, apjomu un detaļu proporcijas. Apcdarē izmantoti atsevišķi autentiski elementi, piem., zaļie keramikas plātnišu ielikumi"¹⁰. Arī biroju un dzīvokļu ēka Vaļņu ielā 4/6 (Dainis Šmits, Bruno Deslandess, 2002) tika uzbūvēta, daļēji atveidojot nojauktās 19. gs. eklektisma stila ēkas fasādi.

Ar terminu "atjaunošana" mēs latviskojam angļu vārdu "renovation", lai gan ikdienā lietotajam anglicismu renovācija, ar to saprotot ēkas atjaunošanu no drupu stāvokļa vai pat pārveidošanu. Karu postītajā valsts teritorijā

ir gana daudz pilsdrupu, kuru saglabāšana prasa veikt kādus pasākumus, un Latvijā pastāv divas atšķirīgas metodes. Pirmā — uzbūvēt koka konstrukcijas pilsdrupu aizsardzībai no atmosfēras ietekmes, kas vienlaikus ļauj pacelties vairākus līmeņus virs zemes. Tādas pēc P. Blūma projektiem ir Raunā, Limbažos, Ropažos u.c., kā arī Ināras Caunites veiktā Siguldas pilsdrupu renovācija (2012). Blūms apmeklētājiem kā vēstures skaidrojumu piedāvāja arī gabionus zudušo ēku kontūru marķēšanai, bet šāda ierīkošana arheoloģiskajā mantojumā nesaņēma atbalstu. Speciālisti deva priekšroku otrajai metodei — torsiālās arhitektūras sakopšanai, atjaunojot mūri ar velēnojumu un neiejaucoties drupu siluetā. Šādi darbi Māra Skaņa vadībā ir paveikti Bauskas pilī.

Latvijā ir daudz baznīcu drupu, bet daudzviet nav nepieciešamības un līdzekļu liela apjoma ēkas atjaunošanai. Savukārt konservatīvie pasūtītāji draudzēs, kas vēlas sasniegt pirmskara stāvokli, parasti nepieļauj domu par dažādu laikmetu formu un materiālu simbiozi. Tikai Vecpiebalgas baznīcā (Ausma Skujiņa, 1997) ir izdevies "sasniegt cerēto (varētu teikt — bībelisko) vienkāršības ideālu"¹¹. Sarežģītāka ir Kārķu baznīcas vēsture, kur jaunais apjoms uzbūvēts, izmantojot

barona kapliču (Tamāra Agriņa, 2002). Dru-
pu konservācijas un mūsdienīga pienesuma
apvienojuma kvintesence ir "Drupu māja" Sa-
kas novadā (Uldis Lukševics, Mārtiņš Ošāns,
2005) — stiklots brīvdienu mājoklis, kas ie-
būvēts karā nopostītas lauku sētas atlikušajos
laukakmeņu mūros. Nedz ēka, nedz tās funk-
cija nav atjaunota sākotnējā veidā. Iespaidīgs
ir skats uz mūriem tuvplānā no jumta terases
skata punkta, no kurienes paveras arī plašā
piejūras līdzenuma ainava.

Pilsētas audums nav viendabīgs, un tās
regulārajos kvartālos mijkārtojas mazstāvu
koka un daudzstāvu mūra ēkas. Jaunbūve
perimetrālajā apbūvē starp esošām ēkām jeb
tā dēvētās plombes ir aizpildīšanas (*in-fill*)
paņēmiens, kas ir pastāvīgs profesionālo dis-
kusiju objekts, jo nav vienota priekšstata —
ko darīt? Stilizēt bijušo apbūvi, meklēt formu
analogus apkārtējām ēkām vai kontrastēt?
Stiklotā biroju un veikalu ēka Rīgā, Baznīcas

ielā 20/22 ("Arhis", Andris Kronbergs, Vil-
nis Šlars, Eduards Beernaerts, Brigita Bula,
1999–2003), kuras koka apšuvums zem
stikla ietver arī 19. gs. koka ēkas fragmen-
tus, ir oriģinālākais piemērs jaunā un vecā
simbiozei. Kuldīgā veikala "Zvaigzne ABC"
stiklotā jaunbūve interpretē šeit bijušo koka
ēku (Diāna Zalāne, 2011). Jaunbūves Rīgā,
Kr. Barona ielā 35 (Ivo Šteimanis, 2006),
pirmais stāvs stilizētā veidā atkārtō grunts-
galā līdz tam eksistējušo vienstāva ēku. Mūs-
dienīgas, bet vienā rokrakstā veidotas ir ēkas
iepretī viena otrai Rīgā, Tērbatas un Lācplēša
ielu stūros ("Kubs", Zane Kalinka, Juris Lau-
ris, 2006), tur nojaukto koka ēku vietā.

Īpaši sarežģītas ir situācijas, kad nozīmī-
gas ēkas ir jāpapildina jeb *addition*. Latvi-
jai nozīmīgā Pfābu jeb Benjamiņu namā tā
piebūves autori ("Arhitekta J. Pogas birojs",
UAB "Forma", "AIG", 2006), paplašinot ēku
kā viesnīcu "*Europa Royale*", saskārās ar

11. att. Benjamiņu namā piebūves autori kā
inspirācijas avotu izvēlējās pretuguns mūri.
Foto 2008

12. att. Ēka Rīgā, Baznīcas ielā. Zem stiklotās
fasādes redzams koka apšuvums, ietverot arī
nojauktās 19. gs. koka ēkas fragmentus

prasībām saglabāt vēsturisko apbūves ansambļu veidolu un raksturu, nepieļaujot vides mēroga, rakstura, mākslinieciskā veidola transformāciju.

Rīgas vēsturiskā centra (RVC) vērtību aprakstā ir izceltas divas Rīgas — jūgendstila un koka Rīga. Situācijās, kur blakus pastāv dažāda augstuma ēkas, dabiska perimetrālās apbūves sastāvdaļa ir pretuguns mūris. Arhitektam tas kļuva par inspirācijas avotu, izvēloties jaunbūves formu, jo kultūras mantojuma aizsardzības institūcijas nevēlējās redzēt blakus Benjamiņu namam jaunu būvjomu ar logailām, kas konkurētu ar vēsturisko apbūvi.

Prasība saglabāt Rīgas centra autentiskumu ir padarījusi vienkāršos ķieģeļu pretuguns mūrus par diskusiju objektu. Akadēmiķis Jānis Krastiņš tos vērtē kā “svešķermeņus arhitektoniskajā vidē. Vietās, kur tie rēgojas, nav līdz galam pabeigta pēc vienotas sistēmas un saskanīgā mērogā veidota ciešā perimetrālā apbūve”¹². Cits viedoklis ir RVC saglabāšanas un attīstības plāna (2006) ideologam P. Blūmam, kas uzskata, ka pretuguns mūri “pievērš mūsu uzmanību apbūves savdabībai”¹³ un Jāņa Krastiņa izteiktās domas vērtē kā nodomu “pabeigt koka apbūves likvidāciju tuvākās piecgades laikā ar mērķi, lai jūgendstils būtu labāk pamanāms. Diemžēl rūgti maldi, jo visur, kur jūgendstils atrodas koka apbūves ietvarā, tas spēj dominēt gan mēroga, gan apdares smalkuma bagātībā”¹⁴.

Diskusijā par RVC vērtībām, ko labi ilustrēja polemika starp Krastiņu un Blūmu, atliek uzdot jautājumu — kas ir vērtības un kā tās aizsargāt? Venēcijas hartas¹⁵ 14. paragrāfs pieprasa “neizjaukt **pieminekļa un tā apkārtējās vides viengabalainību** (Pasvītrojums mans. — J. L.), nodrošināt šo vietu sakoptību un piemērotu eksponēšanu. Veicot šādu vietu konservāciju un restaurāciju, jāvadās no iepriekšējos paragrāfos izvirzītajiem principiem.” No iepriekšējiem jāatzīmē 11. paragrāfa prasība “pieminekļi saglabājami dažādu laiku uzslāņojumi, jo sti-

la vienotība nav restaurācijas galamērķis [...]. Likvidēšanai paredzēto elementu novērtēšana un lēmuma pieņemšana par to iznīcināšanu neietilpst vienīgi restaurācijas projekta autora kompetencē.”

RVC vienstāva un sešstāvu apbūves līdzāspastāvēšana ir tie “dažādu laiku uzslāņojumi”, kuru turpmākā eksistence būtu jānodrošina. Daudzstāvu jūgendstila īres namiem ir daudz lielākas iespējas izdzīvot, jo to nolietojšanās pakāpe ir zemāka. Mazstāvu koka ēkas ir vairāk apdraudētas, ko apliecina to strauji sarūkošais skaits. Līdz ar to RVC jau divdesmit gadus, kopš tā iekļaušanas UNESCO Pasaules kultūras mantojuma (PKM) sarakstā, tiek meklēti optimāli risinājumi koka ēku apdraudējuma mazināšanai.

Teorētiski par mehānismu, kas nodrošinātu *status quo* saglabāšanu, varētu kļūt LR Ministru kabineta 2008. g. 22. janvāra noteikumu Nr. 31 “Rīgas vēsturiskā centra saglabāšanas un aizsardzības noteikumi” 4. punkts, kas nosaka: „ja kultūrvēsturiski unikāla, ļoti vērtīga vai vērtīga ēka ir bojāta tā, ka nav iespējama tās renovācija un restaurācija un ir zudusi attiecīgās ēkas kultūrvēsturiskā vērtība, tās vietā pieļaujama **tikai tāda paša apjoma un būvmateriāla ēkas būvniecība** (Pasvītrojums mans. — J. L.), saglabājot esošās autentiskās kultūrvēsturiskās vērtības.” Rīgā šai likuma normai atbilst nams Lāčplēša ielā 12 un ēka Kr. Barona un Stabu ielas stūrī, ja vien, būvējot kopijas šeit nojaukto ēku vietā, tiktu lietots sākotnējais būvmateriāls — koks, nevis vieglbetons ar koka dēļu apdari.

Praktiski “koka Rīgas” saglabāšanai kā metode tiek lietota arī ēku pārvietošana (*transmission*) no Rīgas centra, kur tām draud nojaukšana, uz vietām, kur investori tās uzņem labvēlīgi. Piem., klasicisma stila ēka Balasta dambī 60a agrāk atradās Baznīcas ielā 18, tā tika demontēta, pārplānota, pieskaņojot to mūsdienu lietotāju prasībām un uzbūvēta no jauna (2004), atkārtoti izmantojot arī citu veco ēku būvelementus (*re-use*). Pasākums deva iespēju mārketinga speciālistiem

13. att. Biroju ēka Rīgā, Dzirnau ielā, tapa, pārceļot 19. gs. koka ēku uz jaunbūves jumta. Foto 2005

14. att. Administratīvā ēka Dzirnau ielā ir pārbūvēta par viesnīcu „Alberts”, tās dzelzsbetona korpusu vainagojot ar jaunu stiklotu stāvu. Foto 2008

nosaukt Z. Gailēs vadībā atdzimušās ēkas par “Ķīpsalas kolekciju”, tā finansiāli sekmīgi arīstokratizējot (*gentryfication*) kādreizējo zvejnīeku ciemu, kur pārvietotās ēkas veido simbiozi ar jaunbūvēm un restaurētajām ēkām. Arhitekta atzīst, ka “ēka ir ieguvums Balasta dambja un Ķīpsalas ansambļa situācijai, un tai pašā laikā zaudējums Baznīcas ielas pilsētbūvnieciskajai struktūrai”¹⁶.

Pārvietošanas pamatojumam var lietot Venēcijas hartas 7. paragrāfu “Pieminekļi ir neatdalāms no vēstures, kuras liecinieki tas ir, un no vides, kurā tas atrodas. Pieminekļa vai tā daļas pārvietošana nav pieļaujama, **izņemot gadījumus** (Pasvītrojums mans. — J. L.), kad tas notiek pieminekļa saglabāšanas nolūkā vai arī to nosaka sevišķi svarīgas nacionāla vai starptautiska rakstura intereses”. Jāpieņem, ka minēto ēku Rīgas centrā tās īpašnieki 20. gs. nogalē būtu nojaukuši ar jebkuriem līdzekļiem, un pārvietošana bija vienīgais glābšanas veids. Zīmīgi, ka pārvietotās ēkas Baznīcas ielā 18 tukšajā zemesgabalā ir uzcelts sešstāvu ires nams (“*Tectum*”, Zane Tetere, 2015).

Mazstāvu apbūvi nomainot ar daudzstāvu, tiek īstenots savulaik Krastiņa deklarētais mērķis — Rīgas centrā līdz galam pabeigt pēc vienotas sistēmas un saskanīgā mērogā veidot ciešo perimetrālo apbūvi. Tas gan neatbilst hartas 11. paragrāfa apgalvojumam “stila vienotība nav restaurācijas galamērķis”, ar stilu šeit saprotot Rīgas centram raksturīgo perimetrālo apbūvi, kādu mēs to pazīstam Bulvāru lokā, Klusajā centrā un tikai divu Brīvības ielu kvartālu — starp Stabu un Ģertrūdes ielu — autentiskajās tīras daudzstāvu apbūves frontēs.

Unikāls piemērs perimetrālās apbūves idejas attīstībai ir biroju ēka Rīgā, Dzirnau ielā 36 (“Nams”, Sergejs Ņikiforovs, 2003), kura tapa, pārceļot 19. gs. koka ēku uz jaunbūves jumta, tā novelkot skaidri saprotamu robežu starp katra laikmeta ēku un sniedzot īsteni postmoderni ironisku atbildi prasībai par jebkuru cenu saglabāt ēku, kuras vērtību noteica fakts, ka tās autors ir pirmais profesionālais latviešu arhitekts Jānis Fridrihs Baumanis. Analizējot ēkas vecās un jaunās daļas simbiozi no Venēcijas hartas prasību

viedokļa, jāsecina, ka tā neatbilst hartas 13. paragrāfam “Papildinājumi pieļaujami tikai tādā apjomā, lai tie nemazinātu celtnes interesantāko elementu nozīmi, neizjauktu **ansambļa kompozīcijas** (Pasvītrojums mans. — J. L.), līdzsvaru un celtnes saskaņu ar apkārtnējo vidi”, jo ēka ir pacelta trīs stāvus virs ielas līmeņa, līdz ar to ēkas interesantākie elementi vairs nav pieejami apskatei tuvplānā. Konflikta atrisinājums starp kultūras mantojuma aizsardzības institūciju un radošo arhitektu paliks kā neatkārtojams kuriozs Latvijas arhitektūras vēsturē.

Kopš 90. gadiem pieaugošais pārbūvēto bēniņu telpu skaits vecpilsētās ir apliecinājums tā dēvētajās jumtu ainavas jeb ēku piektās fasādes pārmaiņu iespējām, kuras rosina attīstītāju komerciālais mērķis — iegūt *penthouse* tipa dzīvokļus ar jumta terasēm. Rezultātā dažviet mainījās “pastkartīšu skatu” ideāls — vecpilsētas kārnīņu jumtu ainava. Tomēr vietās, kur vecās noliktavas nav izmantojamas bez kardinālas iejaukšanās, pieļaujama arī gaismas šahtas izbūve tās senajā struktūrā, kā tas ir izdarīts

Vecrīgā, Aldaru ielā 10 (“Zaigas Gailles birojs”, 2008). Rīgas centrā, kur dominē lēzenie skārda jumti, pozitīvs piemērs ir ēkas Dzirnavu ielā 60/2 pārbūve (“Sintija Vaivade arhitekta”, 2007), kuras jaunā jumta terase ir pieejama Rīgas pilsētas arhitekta biroja apmeklētājiem. 70. gadu administratīvā ēka Dzirnavu ielā ir pārbūvēta par viesnīcu “Alberts” (“Arhis”, Andris Kronbergs u.c., 2008), tās robusto dzelzsbetona korpusu vainagojot ar jaunu, plastiski savdabīgu stiklotu stāvu un balkonu — skatu platformu.

Pārveidošanai (*conversion*) visvairāk ir pakļautas bijušo rūpnīcu teritorijas.

Padomju varas gados uzceltais Rīgas Radiorūpnīcas montāžas cehs Rīgā, Mūkusalas ielā 9c, ir pārbūvēts izdevniecības redakciju vajadzībām (“Arhis”, Andris Kronbergs u.c., 2005). Noņemot dzelzsbetona paneļus ēkas fasādei, ir radīta jauna, stiklota ārsiena, demonstrējot dzelzsbetona kolonas un kopnes. “Ģipša fabrikas” Rīgā, Ķīpsalā (“Zaigas Gailles birojs”, “Gints un kolēģi”, 2004), kvartālu ar izcilo novietni pie Daugavas pārbūvēja mājokļiem un restorānam, kā vietas industriālās

15. att. “Ģipša fabrikas” kvartāls Rīgā ir pārbūvēts mājokļiem, kā industriālās vēstures akcentu saglabājot skursteni, bet zem pagalma izbūvēta autostāvvietā. Foto 2008

vēstures akcentu saglabājot skursteni, bet zem slēgtā pagalma izbūvējot pazemes autostāvvietu.

Pārbūves (*re-building*) termins apzīmē darbības, kas vēl nozīmīgāk pārveido ēkas. Spilgts piemērs ir Rūmenes muiža Kandas novadā ("Zaigas Gales birojs", 2009), kuras 19. gs. celtā kungu māja nebija valsts aizsargāts kultūras piemineklis, un tas deva iespēju arhitektei vienstāvīgo namu pārbūvēt par divstāvīgu viesnīcas ēku. Gaile, būvējot uz pagātnes pamatiem, mēģina savienot laikus: "Ieejot vecā mājā, es redzu, kas mani tajā fascinē, bet redzu arī, ka šodien tā vairs nevar dzīvot. Es gribu saglabāt to, kas mani valdzina, un pielikt klāt to, kas man šodienai vajadzīgs. Ķīpsalas projektus es saucu par manipulācijām, un par to es tieku kritizēta, ka nav iespējams nodalīt, kur beidzas vecais un sākas mans pienesums."¹⁷

Meklējot risinājumus jaunā un vecā simbiozei, arhitekti orientējas mūsdienu pasaules pārmaiņu procesos. Pamatdokuments pēckara Eiropas izpostīto pilsētu atjaunošanai ir Venēcijas harta, kuru 1964. g. pieņēma starptautiskā plānotāju, arhitektu un restauatoru sabiedrība, spējot vienoties par dažiem pamatprincipiem kultūrvēsturiskās vides aizsardzībā. Rīgas centra diskusiju sakarā īpaši vērtīga ir Hartas atziņa, ka kultūras mantojums ir jāsaudzē visā tā kopumā, respektējot arī nozīmīgākos vēlāko laiku uzslāņojumus.

Latvijas arhitektu viedokļu polarizācijas apstākļos ir redzama vēlme revidēt dažas Venēcijas hartas nostādnes, ko parāda Z. Gales darbi Rūmenes muižas pārbūvē, kurā nav jūtama atšķirība starp 19. un 21. gs. arhitektūru, kā arī Imanta Lancmaņa uzstādījums Rundālē — pēc konservācijas veikt restaurāciju un trūkstošo detaļu papildināšanu, nedemonstrējot redzamu atšķirību starp oriģinālo un papildināto. „Hartas dogma pieprasa, lai tur, kur pilī beidzās autentiskā struktūra un dekors, sāktos mūsdienu pasaule ar tās dizainu, kolorītu, apgaismojuma spilgtumu. Tomēr Rundāles pieeja ir radikāli atšķirīga, izejot no

principa, ka pils ir pašpietiekama un tai jātur apmeklētāju noteiktā sajūtu gammā, netraucējot ar krasu pāreju no viena laikmeta zonas citā."¹⁸

VKPAI vadītāja Jura Dambja tēze par to, ka "šodien radīta laba mūsdienu arhitektūra kļūs par nākotnes kultūras pieminekļiem"¹⁹ ir deklarācija, kurai būtu jābruģē ceļš meklējumiem, kā vislabāk sadzīvot kultūras mantojumam un mūsdienu arhitektūrai. Lai profesionālāk un sabiedrībai pieņemamāk pasniegtu kultūras mantojuma vērtības, ir jābūvē tilts starp kultūras mantojumu, mūsdienu arhitektūru un dizainu.

Avoti un piezīmes

- ¹ Darbiņa G. Palīgā sauc baznīcas, muižas, krogi. *Kultūras Fonda Avīze*. 1991. Nr.11.
- ² Mintaurs M. Arhitektūras mantojuma aizsardzības vēsture Latvijā. Manuskripts. 2015. 204. lpp.
- ³ Sk. internetā: <http://www.la.lv/atklajot-rundales-noslepumu/>
- ⁴ Kušķis A. Okupācijas muzeja pilsētbūvnieciskie nosacījumi. *Latvijas Arhitektūra*. 2015. 119: 84.
- ⁵ Raksta autora saruna ar G.Vaivaru 2002. g. 12. jūlijā.
- ⁶ Sk. internetā: www.mantojums.lv/_rikt_text/.../RIGAS_HARTA_final_4122000.doc
- ⁷ Spārītis O. *Esejas par Latvijas sakrālo kultūru*. Rīga: Jumava, 2015. 201. lpp.
- ⁸ Blūms P. Vecās Rīgas bastioni. *Latvijas Arhitektūra*. 1999. 3: 94–95.
- ⁹ Gaile Z. Koka māja Berga bazārā. *Studija*. 2000. Nr. 1(10).
- ¹⁰ Krastiņš J., Strautmanis I. *Lielais Rīgas arhitektūras ceļvedis*. Rīga, 2002.
- ¹¹ Borgs J. Atdzimšana. Ar pietāti. *Latvijas Arhitektūra*. 1998. 16: 18.
- ¹² Krastiņš J. Aktualitātes Rīgas kultūrvēstī. *Māksla Plus*. 2007. 2: 39.
- ¹³ Blūms P. Iedvesmas vai tirgoņu pilsēta? *Māksla Plus*. 2007. 3: 38.

- ¹⁴ Turpat.
- ¹⁵ *Venice Charter* (1964). (Sk. internetā 06.11.2015.) <http://www.icomos.org/en/component/the-venice-charter>.
- ¹⁶ Sk. internetā: <http://www.zgb.lv/lv/arhitektura/6/11/Baznicas-ielas-maja/>
- ¹⁷ Vinbergs V. Man nav drosmes būvēt jaunas mājas. *Process*. 2009. 2: 93.
- ¹⁸ Lancmanis I. Rundāles koncepcija — starp Venēcijas hartu un restaurācijas praksi. *Latvijas Arhitektūra*. 2015. 120: 122.
- ¹⁹ Sk. internetā: http://www.km.gov.lv/lv/jaunumi/?news_id=6281

EVOLUTION OF THE ARCHITECTURAL HERITAGE IN LATVIA AFTER 1991

Jānis Lejnieks

janis.lejnieks@riga.lv

Summary

Key words: *regeneration, reconstruction, renovation, restoration, in-fill, conversion, re-building, supplementation, extension, facadism, transmittion of buildings*

25 years having passed since the restoration of independence enables us to evaluate the changes that took place in the framework of the liberal economy market. Heritage can be divided into civil, industrial, and military. Latvia still lacks resources to regenerate the latter, and Marc Rothko centre (2013) in the Arsenal building in the Daugavpils Fortress territory is an exception.

The sense of existence of the abandoned factories has been lost, only the chimneys are evidences of the history, if these are kept as the landmark. The success story of the re-use of factory to habitat is “Ģipša fabrika” in Riga (2004). The fate of manors and castles serve as an evidence of the complicated agrarian history of Latvia. Rundāle Palace (1964–2015), due to the efforts of I. Lancmanis, as well as Bauska Castle (1978–2014), due to the efforts of M. Skanis, represent the highest achievements of restoration.

Demands for incomes by the investors, contradistinguished with the regulations of the heritage preservation institutions, press the developers together with architects to answer the essential question: whether to build a new volume or to rebuild the existing one. The process of changes is associated with a lot of terms with the prefix “re”: re-building, re-generation, re-investition, re-modeling, re-organization, re-use, re-valorisation, re-vitalization, as well as reanimation, reconstruction, rehabilitation, renovation, repair, restoration, preservation, conservation, in-fill, conversion, addition and extension.

The tendency to construct copies of the buildings destroyed by war is seen in the Blackhead's House in Old Riga (1999). The most convincing sample of in-fill is a building in Riga, Baznīcas Street (2003), where the glazed facade covers the wooden siding, including the fragments of the authentic 19th century wooden building.

The addition to the “Europa Royale” hotel (2006) was inspired by firewalls. The demand to maintain the authenticity of Riga Historical Centre, as the World Heritage site, has made firewalls as the subject of discussions. Academic J. Krastiņš evaluates them critically as the impertinent part of the blocks, but P. Blūms, on the contrary, appreciates them as the feature of Riga Centre.

The transfer of buildings from the City Centre to the outskirts is regarded as one of the methods how to preserve „Wooden Riga”. One of the places is Ķīpsala, where according to the projects by Zaiga Gaile a “collection” of these is created. The increasing amount of *penthouse* apartments with roof terraces in the City Centre confirm the tendency of gentrification of attic floors not used before.

Rūmene Manor (2009) serves as an example of radical re-building of the 19th-century house, which was not a listed monument; therefore, the one-storey building got the second floor in the original Eclecticism style by the design of Z. Gaile, who named it “Building of the past”. Latvian architects work with a desire to revise Article 12 of Venice Charter, “Replacements of missing parts must integrate harmoniously with the whole, but at the same time must be distinguishable from the original so that restoration does not falsify the artistic or historic evidence.” Similarly, the approach of I. Lancmanis in Rundāle is led by the principle that the palace is self-sufficient and must keep a visitor in the range of certain sensations.

Par autoru

Arhitektūras doktors Jānis Lejnietis 1975. g. beidzis RPI. No 1975. līdz 1992. g. arhitekts, vēlāk projektu galvenais arhitekts institūtā “Pilsētprojekts”. Kopš 1995. g. žurnāla “Latvijas Arhitektūra” galvenais redaktors. Vairāk nekā 300 publikāciju Latvijā, Lielbritānijā, Vācijā, Igaunijā, Somijā u.c. Septiņu monogrāfiju autors. Pētījumu virzieni — mūsdienu arhitektūras integrācija vēsturiskajā apbūvē un 20. gs. Latvijas arhitektūra.